

Tízestendő a Kriza János Néprajzi Társaság

Az intézmények nélkülözhetetlen szervezői és működtetői az emberi közösségeknek. Intézmények nélkül amorf tömeggé válnak, mállékony, széteső, könnyen manipulálható, terelhető tömeggé. Ez az evidencia vezette az utódállamokat, amikor az impériumváltás után elsőként a kisebbséggé vált nemzeti közösségek intézményeit szüntette meg vagy építette le. Az elmúlt nyolc évtizedben az intézményrombolás és az intézményépítés kedvezőbb és kedvezőtlenebb időszakai váltották egymást. A mi szempontunkból a konjunkturális időszakok voltak a ritkábbak és a rövidebbek, a leépülés és a hiány időszakai a hosszabbak. A mögöttünk levő évtized az építés évtizede volt a nemzetiségi intézmények tekintetében.

Az erdélyi magyar néprajzi kutatásokra és az egyetemi szakképzésre gondolva nehéz volna megmondani, hogy az 1990 előtti időszakban mi táplálta inkább az aggodalmakat: a korábbi nagy nemzedék utáni űr, vagy pedig a kutató és oktató intézmények teljes hiánya. Ha vannak folyamatosan működő intézmények, akkor rendszerint a fiatalok is megtalálják a helyüket, és fokozatosan, kisebb-nagyobb hullámzásokkal átveszik az idősebbektől a tudományművelés feladatát és az intézményvezetés felelősségét. Kedvezőtlen körülmények között töresek, kihagyások következnek be. A mi esetünkben azonban a helyzet teljesen kilátástalan volt: hiányoztak az intézmények, az idősebbek, az oktató még Csúry Bálint és Gunda Béla tanítványai, a nyugalomba vonulás idején is túljutottak. Továbbra is fontos műveket alkottak, az utánpótlás azonban késett. Hiányoztak a nemzedékváltás feltételei, sőt ennek esélyei sem voltak egészen az 1989 végi fordulatig.

Tíz évvel ezelőtt alakult meg a Kriza János Néprajzi Társaság, és a tíz év a kerek évszámon túlmenően már kellő távlatot nyújt ahhoz, hogy visszatekintsünk, hogy értékeljünk, vagy akár ahhoz, hogy tervezzünk, a jövőről szóljunk. Jól emlékszem az alakuló ülésre 1990 márciusában: a fiatal kollégák lelkesedésére és az idősebbek óvatosságára, az akkor még inkább mozgalmi, mint szakmai hangulatra. Erre szokták azt mondani, hogy elemi erejű volt az igény a Társaságra mint intézményre, akkor ez az igény motiválta és hitelesítette, később pedig egyre inkább a rendszeres szakmai munka. Ebben az igényben már benne volt az Erdély-szerzte szétszórta élők kapcsolatkeresése és egy nemzedék fellépése, megjelenése. Ők, a fiatalok keresték a maguk helyét nem az idősebbek ellenében, hanem éppen azért, hogy még tanulhassanak az idősebbektől. Akkor még magam életkor tekintetében valahol középen álltam, a fiatalok és az idősebbek között, amennyire tőlem tellett, közvetítője, összekötője voltam a két nemzedéknek. Mára változott a helyzet: az akkori fiatalok most a középnemzedéket alkotják, és megjelentek az új fiatalok, közvetítésre pedig nincs szükség, annyira együtt vagyunk, akik még vagyunk. A nemzedéki törésvonalak, a korábban végzetesnek tűnő generációs hiányok mára feloldódtak, helyettük a szemléleti, a szakmai és az alkati különbségek kerültek előtérbe, azaz a természetes, sőt szükséges megtermékenyítő véleménykülönbségek, feszültségek.

Utalnom kell arra, hogy ez az új helyzet, a fiatalok intézményteremtő igyekezete demitizálás is volt, bár nem tudatosan. Korábban az évtizedekig tartó kedvezőtlen helyzet kényszerében többek között az egyszemélyes intézmény mítoszát építettük, heroizáltuk azt, ami miatt háborognunk kellett volna. Nem volt szakmai társaság, nem volt egyetemi szak és tanszéki képviselő, de volt a Kriterion Kiadó, volt a Népismereti Dolgozatok, voltak a tájmonográfiák, aztán a Korunk Gáll Ernővel, a Művelődés, a Hét, volt Kós Károly, Faragó József, Nagy Olga, Kallós Zoltán, egy időben volt Aradi József is, akik körül egy-egy fészekaljnyi vagy annál is több fiatal tolongott, tanult, publikált is, amíg még lehetett. A szakmát képviselő, sőt megtestesítő személyiség igen fontos a maga tapasztalatával, tekintélyével. Hosszú távon azonban ilyen körülmények között nem alakulhat ki egészséges légkör, nem jelenhetnek meg az új egyéniségek. A mérce maga a szakmát képviselő tudós, az ő szemlélete, véleménye. A csoportok, a körök ma is megvannak Kallós Zoltán vagy Nagy Olga körül, az igazi centrum mégis a Kriza Társaság, az egyetemi tanszék. A kutató és az oktató intézmény adja meg a biztos keretet és hátteret, az együttműködés lehetőségét és a perspektívát.

A mítoszhoz és a heroizáláshoz az az aggodalom is hozzátartozott, hogy az előző nagy nemzedék egyben az utolsó nemzedék, és hogy velük kihal ennek a fontos magyarságtudományi szakterületnek a művelése. A szakma működésében világosan elhatárolódott egymástól a beavatottak, az igazi szakmabeliek egyre szűkülő köre és a laikusok, az amatőrök népes társasága. Az elmúlt tíz évben, gondolom, eltűntek ezek az aggodalmak, a tekintély és a tisztelet megmaradt az idősebbekkel szemben, de a mítosz elhalványult, a szakmaiság erősödött, a profik tábora egyre népesebb és egyre termékenyebb, és ez kedvező hatással volt a Társaság egész tagságára. Ma is vannak amatőrök, önkéntes gyűjtők, helytörténész mindenek, akikre igen nagy szükség van. Saját közösségükben ők azok, akik az értékeket ismerik, tudatosítják, lejegyzik, publikussá teszik, tájgyűjteményeket hoznak létre, néha megelevenítenek archaikus vagy éppen reliktumértékeket.

A korábbi helyzethez hozzátartozott a polihisztorkodás gyakori kényszere és a dilettantizmus veszélye. Most nem arra az akár patológiás kórképnek is tekinthető helyzetre gondolok, ha valaki, aki tisztességes polgári foglalkozásában nyugalomba vonult, és ez után hatvan-hetven éves korában kezd el nyelvészettel foglalkozni, megírja a maga délibábos eszmefuttatását a magyar nyelv eredetéről vagy őstörténetéről, vagy monográfiával áll elő pl. a díszítőmotívumok szemiotikájáról. A híres erdélyi polihisztorok komoly tudósok voltak. Mítizált személyé vált az erdélyi polihisztor is, az olyan személyiségek, mint amilyen Benkő József volt kétszáz évvel ezelőtt, vagy a múlt században végig Brassai Sámuel, akik több tudományban alkottak jelentőset. Bár ez anakronizmus, a kisebbségi kultúra és tudományművelés sajátos helyzete, szűk, belterjes volta századunkban olyanokat is rákényszerít a mindenre szerezpre, akik jól látják ennek korlátait és veszélyeit. A magyarságtudományban olyan területeken, mint a helytörténet, a folklorzstika, a néprajz, a dialektológia vagy akár az onomasztika, a polihisztorok és a nem szakképzettek hasznos közreműködése mindig magában hordozza a dilettantizmus és a provincializmus veszélyét, kísértését. Erre is oda kell figyelni, noha éppen az ellenőrizetlen kiadási lehetőségek miatt ez egyre nehezebb. És a mi környezetünkben a szakmai felügyelet és a szakkritika sem úgy működik, hogy ezt meg tudná akadályozni. Ezt tágabb körben is tudatosítani kell: a népköltészet, a népi kultúra vagy akár a magyar nyelv sokak számára fontos, az egész közösségnek fontos, de szó sincs arról, hogy mindenki szakértője volna, szakértője lenne.

Sok mindenre jelenthetett alibit a korábbi időszakban a nagyfokú veszélyeztetettség, az elszigeteltség, a szakmai tájékozatlanság. A veszélyeztetettség nem szűnt meg, de oldódott az elszigeteltség, a kultúra élete, mozgása természetesebb mederbe terelődött, és a kultúra kutatói és építhetik kapcsolataikat, tájékozódhatnak a világban és a szakirodalomban. Közvetlenül 1990 után a Magyar Néprajzi Társaság éppen ebből a megfontolásból, a segítség szándékával szervezte évente a tapasztalatcserét a külső régiók alakuló műhelyeivel, tágabb körben pedig ez a szerepe a közös néprajzi szemináriumoknak.

Az egyetemi képzés újrakezdésének ősszel, október elején lesz az évfordulója. És noha az egyetem és a Kriza Társaság viszonya jellegzetesen a tyúk és a tojásé, a tanszéki munka néhány hónappal később indult, mert nem indulhatott hamarabb, mint az egyetemi év. 1990 májusában Budapesten a Magyar Néprajzi Társaság ülésén a támogatás feltétlen ígérten és a lelkesedéssel kívül némi hitetlenkedés is fogadta az őszi indulásra vonatkozó bejelentésemet. A két ikerintézmény viszonya azóta is egyedülálló Erdélyben, az, hogy egy „civil szervezet”, egy országos szakmai szervezet és egy egyetemi műhely ilyen közeli kapcsolatban legyen egymással. A legtöbb civil szervezetnek hiányzik a hiteles szakmai háttér, nincs kellő utánpótlás a képzés hiánya miatt, nem tud beépülni sem a romániai, sem a magyarországi intézményi keretekbe és kapcsolatokba. Ezt teremti meg, ezt nyújtja az egyetemi tanszék a Kriza Társaságnak: a Társaság vezetőinek szakmai hitelét és presztízsét, közületi tekintélyét, az egyetemi alapképzéssel az utánpótlás folyamatosságát, a tudományos minősítéssel a nemzetközi szakmai életben igényelt és elfogadott hitelesítést. Mindez a Társaság egész szakmai életére befolyással van: folyamatosan jelzi a szakmai igényeket, a tájékozódás szükségét és lehetőségét.

Az egyetemnek is fontos a Kriza Társaság megléte, a tanszékhez térben is közeli helyiségei és könyvtára. És nem csupán azért, mert a Bölcsészkar épületében és a tanszék helyiségeiben nagyon szűken vagyunk. A Társaság a hátszínre jelenti, azt a tágabb vagy akár teljes szakmai közösséget, amelybe a hallgatónak be kell épülniük az egyetem elvégzése után, könyv-

tárat és archívumokat jelent, technikai felszerelést, a terepmunkában nélkülözhetetlen emberi kapcsolatokat Erdély egész területén, a megmérettetés, a fellépés lehetőségét egyetemen kívüli szakmai rendezvényeken, a publikálás lehetőségét a Társaság Évkönyvében és más kiadványaiban, sőt a szerkesztésben való közreműködést. A Kriza túl van a falakon, jelen van Csíkszeredában Balázs Lajossal, Kézdivásárhelyen Szabó Judittal, Sepsiszentgyörgyön Gazda Enikővel, Udvarhelyen Pálfalvi Pállal, Szovátán Gub Jenővel és Márton Bélával, Korondon István Lajossal, Marosvásárhelyen Barabás Lászlóval, a Partiumban Major Miklóssal, Dukrét Gézával, a déli végeken Zsóka Bélával, hogy csak néhány ismert nevet említsek azok közül, akiktől tanulni is lehet.

A vendégek, akik hozzánk jönnek, egyaránt vendégei a tanszéknek és a Társaságnak, sőt a tanszéki zsúfoltság és nyüzsgés miatt bizonyára inkább a Kriza székhelyén érzik igazán jól magukat. És ha tőlünk valaki külföldre vagy akár az anyaországba kerül, mindkét intézményt képviseli. A mindennapi munkában gyakran nem is tudjuk, nem is keressük a két intézmény határát. Ugyanazt a szakmai és közösségi ügyet képviseljük és szolgáljuk itt is, ott is.

A magyarságtudomány számára Erdély nem könnyű terep. A szakmai belterjesség jelentős mértékben oldódott az elmúlt időszakban, sokféle módszer, szemlélet, irányzat épült be éppen a fiatalok révén. Ezt a sokszínűséget továbbra is meg kell őrizni, ellen kell viszont állni a végleteknek: a termékletlen, néha destruktív divatoknak éppen úgy, mint a provincializmusnak, ellen kell állni minden olyan személyes, alkati gyengeségnek, a szakmai kizárólagosságnak, gögnek és hiúságnak, amely megronthatja a szakmai közéletet. A termékeny együttműködésre azért is szükség van, mert egyre halaszthatatlanabbá válik azoknak a szintéziseknek a megírása, amelyeket *Erdély néprajza* című tanulmányában Kósa László már jó évtizede hiányolt.

Intézményeink vannak, de folyamatos kiszolgáltatottságban végzik munkájukat. A civil szervezetekre sokféle nyomás nehezedik, sokféle jogos elvárásnak kell eleget tenniük, és sokféle ideológiai csábításnak, zsarolásnak kell(ene) ellenállniuk. A szakmai intézményekben alapvető fontosságú a szellemi függetlenség, maga az intézményi autonómia, amelynek akár a többségi, akár a nemzetiségi vagy a nemzeti viszonyrendszerben autonómiának kell maradnia. Az értékelésnek és a besorolásnak, a hitelességnek vagy a pályázati támogatásnak pedig nem lehet kritériuma sem az, hogy új, sem az, hogy régi, sem az, hogy állami, sem az, hogy egyházi, sem az, hogy mennyiben szolgál vagy nem szolgál ideológiát vagy pártokat. Az alapvető kritérium csak a felvállalt szerepe lehet és a szakmai eredményesség és színvonal, az, ahogyan az intézmény szerepét betölti. Ebben a megmérettetésben pedig mind a Kriza János Társaság, mind az egyetemi tanszék vállalhatja tízéves múltját, s a rá váró feladatokat.

Péntek János

